Vår tidigaste Västgötalitteratur. Runstenarna och deras spännande personnamn.

De flesta västgötar har med intresse och berättigad stolthet stått inför någon av landskapets över 130 bevarade resta stenar eller gravhällar med runristningar från missionstiden (750–1130). Ytterligare 16 nu försvunna är kända från äldre källor.

Även om en del av runmonumenten är delvis skadade eller svårt fragmentariska har vi här Västergötlands tidigaste litteratur i egentlig mening. Före dessa vikingatida och äldsta medeltida runristningar finns det visserligen ett halvdussin urnordiska inskrifter, men de är alla korta och svårtolkade. Till dem kanske jag återkommer någon annan gång.

Även om Uppland kan uppvisa nästan fem gånger fler runobjekt totalt av alla typer, skäms inte de västgötska för sig. Här finns en jämnare spridning i materialet över tid och här finns en runsten av yppersta världsklass, nämligen den vid Sparlösa kyrka med sin svårtolkade inskrift och fascinerande bildframställning.

Någon skönlitteratur är det dock sällan fråga om, även om just Sparlösastenen kanske har poetiska inslag. Vad som däremot gränsar till litteratur är namngivning, under äldsta tid hade personamn ofta en levande betydelse och vittnar om den epokens idévärld. Visserligen fanns det då liksom idag gott om tvåledade namn utan egentlig innebörd som *Ragnhild* och *Holmfast*, sammansatta av två godtyckliga element som ibland hämtats från släktingar som när Thore på Svedjornastenen (Vg 169) fått en del av sitt namn från mamman Thorny eller Ödkel på runstenen på Håle ödekyrkogård (Vg 102) uppkallats efter sin farfar med samma namn på en sten bredvid (Vg 103).

Mer spännande och givande är binamnen, det vill säga de vi kallar öknamn eller smeknamn. Från början hade säkert många namn den karaktären: *Björn* gavs åt en man med verklig eller tillönskad styrka och *Dotter* åt något flickebarn. Sådana namn kunde sedan ärvas utan att personifiera varje individ. Andra namn beskrev människan, som *Kåta* 'den ystra' på en munter kvinna, eller *Fot* för en man med en förmodligen skadad kroppslem. Många kortnamn fanns också, precis som nu, exempelvis *Toste* av *Thorsten* och *Gyda* av *Gyrid*. Återstår gör en del märkliga namn, vissa unika för Västergötland, som *Utlage* 'fredlös' och *Veurd* 'helgedomsvaktare'. Men det finns ytterligare namn av intresse.

Vg 37 Rackeby

Vid många runstenar står skyltar som kort berättar vad det står i inskriften. Retligt nog lämnas inte så sällan ord, särskilt namn, utan översättning. Det går tillbaka på den vetenskapliga utgåvan av Västergötlands runinskrifter (1940–1970), påbörjad av Hugo Jungner och avslutad av Elisabeth Svärdström. Härifrån hämtas också de "signum" som betecknar respektive artikel i utgåvan, varav flera redan har använts ovan. Vg 119 är till exempel signum för Sparlösastenen.

För den som inte redan har detta storverk finns det och andra delar av Sveriges runinskrifter att ladda ner här: https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/. På många sätt är detta den bästa delen av serien, inte bara för runmaterialets värde utan också för den gedigna inledningen av Svärdström och hennes nyktra (ibland kanske väl återhållsamma) tolkning av runtexterna.

I det avslutande registret över namn står hela 17 vikingatida och ett medeltida med fet stil, vilket markerar att de har lämnats otydda. Det borde vara intresse för alla fornintresserade västgötar att få veta om några av dem numera är uppklarade. Dessutom är ett antal av övriga namntolkningar sannolikt felaktiga. Totalt sett rör det sig om mer än 30 personnamn i vikingatida inskrifter. Om ett antal av dem kommer jag berätta i kommande nummer. En del av de nya rönen hämtas från andras forskning, annat ur min egen fatabur.

En som har gjort stora insatser för utforskningen av namnskicket på västgötska runstenar är Evert Salberger (1918–2008). I ett antal av föreningens tidskrift Västgötalitteratur kom han med förslag till nytolkningar, ofta övertygande. Hans sista bidrag var i årgång 1999 där han behandlade två runstenar. Den andra av dem, Vg 37 Rackeby, är rest av en man vars namn var **uþakrimʀ** (þ står för *th* som i engelska och **ʀ** är ett *r* som uttalades väsande, som "stockholms-*r*" kanske). Detta tolkade Svärdström som en omkastad skrivning av **auþkrimʀ** *Auðgrimʀ* 'Ödgrim'. Salberger visar att en sådan omkastning är osannolik och att det istället handlar om en man som kallades *Øða Grimʀ* 'Ödes (son) Grim'. En förmodad felristning blir till ett nytt exempel på en känd men ovanlig typ av namnbildning. Mycket tillfredsställande!

De omtolkningar som Salberger presenterade i Västgötalitteratur räknar jag med är bekanta. Det han publicerat på annat håll kommer jag stundvis också redovisa i kommande nummer under rubriken "Personnamn på västgötska runstenar". För min serie får denna inledning bilda en bakgrund.

Henrik Williams

Henrik Williams är var under 20 år professor i nordiska språk vid Uppsala universitet. Sedan 2021 är han professor i runologi. Med denna artikel inleder han en artikelserie om västgötska runstenar vilket föreningen tackar för.

Föreningen för

Västgötalitteratur

Meddelande År 2024 NR 1 2024-02-20

Husaby - platsen för stora händelser – då och nu

En av de viktigaste platserna i vårt land vad gäller den tidigkristna historien är Husaby. Därmed är orten också en medelpunkt för västgötskt kulturhistoria. Skötkonungs dop var en kraftfull symbolhandling och fick en enorm betydelse för framtiden. Grunden lades för ett helt nytt samhälle där den gamla järnåldersbebyggelsen med enstaka gårdar och små byar fördes samman i socknar och storgårdar med gemensam kultplats, ny religion, nya riter vid de stora händelserna i livet, en gemensam viloplats för de avlidna och ett nytt namnskick.

Husaby blev alltså redan på 1000-talet ett centrum i vår svenska historia och inte minst i kyrkohistorien. Olof Skötkonung var den förste kungen som döptes i vårt land och sade på så sätt ja till den kristna tron i landskapet.

Skara stifts förste biskop fick sitt säte med stav och stol i Husaby. Han kom enligt traditionen från York i norra England. En biskopskyrka byggdes på platsen. Förmodligen fanns en äldre kyrka på platsen före den nuvarande kyrkan.

Vidhemsprästen skrev i sin kungalängd att Olof efter sitt dop skänkte hela byn Husaby till det nybildade stiftet i Skara, så Husaby var förmodligen en av Olofs kungsgårdar från vilken nu istället den nybildade kyrkoorganisationen kunde uppbära inkomst. Kanske var det denna gåva som gav honom namnet Skötkonung - han *skötade* (skänkte) jorden, ett av de fem "laga fång av jord" som står omnämnda i Västgötalagens bilagor.

Husaby ingick i den kulturkrets som skapats runt Nordsjön sedan början på 800-talet och uppvisar tydliga tecken på det tidiga sambandet mellan engelskt och irländskt kyrkoliv och det trosliv som utvecklades på Kålland efter kungadopet.

Husaby är alltså en plats där både profan och kyrklig historia smälter samman. Här håller nu Föreningen för Västgötalitteratur sitt Årsmöte den 25 maj. Därmed är Husaby platsen för stora händelser i historien men också idag! Se inbjudan på sid.

Bilden av Husaby ovan återfinns i Ny Illustrerad Tidning för år 1864.